LEXIS

Poetica, retorica e comunicazione nella tradizione classica

12./ 1994

doppio
MAGGIO

LEXIS

Poetica, retorica e comunicazione nella tradizione classica

SOMMARIO

E. PELLIZER, *L'ironia, il sarcasmo e la beffa: strategie dell'omiletica* pag. 1
G. HAYS, *Exorcising Hipponax: Petitioners and Beggars in Greek Poetry* " 11
C. MIRALLES, *Tragedia e sacrificio* " 27
C. POGLIANI, *L'allitterazione nella tragedia eschilea* " 37
A. IANNUCCI, *La* obscuritas *della prosa eraclitea* " 47
F. MESTRE, *Thucydide: histoire et réalisme* " 67
L. LEURINI, *Echi euripidei in Menandro* " 87
J. ALMIRALL SARDÀ, *Arat de Solos, poeta* λεπτός " 97
A. LAI, στεφανωτικὰ ἄνθη *in Meleagro e Nicandro* " 107
R. ONIGA, *L'allitterazione in Plauto e Terenzio: un'esperienza di analisi quantitativa* " 117
L. BERNAYS, *Zu Gliederung der Horaz-Ode 1.35* " 135
A. TRAINA, *Nascita di un sintagma* (me dolet, *Prop. 1.16.24*) " 147
F. BORCA, Undosis squalida terris: *la palude come luogo del paradosso* (*Sil. 7.277 s.*) " 151
M. WEISSENBERGER, *Die Kriegslist der Kimbern* (*Plut. 'Marius' 26*) " 157
L. NOSARTI, *Avieno, 'orb. terr.' 346* " 161
M. TARTARI CHERSONI, «Tanto gentile e tanto onesta pare» (*Dante 'V. N.' 26.1*): *una memoria terenziana*? " 175
J. ROBAEY, *Iphigenie, Préface: Racine traducteur malheureux d'Euripide?* " 195
P. VIEZZI, *Il mito greco nel teatro in versi di Tony Harrison* " 219

RECENSIONI

J.V. MORRISON, *Homeric Misdirections: False Predictions in the Iliad* (S. Nannini) " 249
A.M. SCARCELLA, *Romanzo e romanzieri* (C. Franco) " 250
PSEUDO-CALLISTHÈNE, *Le Roman d'Alexandre. La vie et les hauts faits d'Alexandre de Macedonie* (C. Franco) " 252
AA.VV., *La cultura in Cesare* (C. Franco) " 256
G. CRESCI MARRONE, *Ecumene Augustea. Una politica per il consenso* (C. Franco) " 260

ADOLF M. HAKKERT EDITORE 12./1994

E. PARATORE, P.-A. GRIMAL, A. GRILLI, G. D'ANNA, *Quattro lezioni su Orazio* (G. Franco) " 262
M. ARMISEN-MARCHETTI, *Sapientiae facies. Étude sur les images de Sénèque* (S. Maso) " 263
Miscellanea di studi in onore di Armando Salvatore (P. Pinotti) " 265
AA.VV. *La traduzione dei testi classici* (J. Robaey) " 267
F. RUGGIERO, *Atti dei Martiri Siciliani* (G. Azzali Bernardelli) " 277

SCHEDE

TUCIDIDE, *Settantadue giorni a Sfacteria* (C. Franco) pag. 281
F. CUPAIOLO, *BIbliografia della lingua latina (1949-1991)* (V. Citti) " 281
G. TRAINA, *Roma e l'Italia: tradizioni locali e letteratura antiquaria (II a.C. - II d. C.)* (C. Franco) " 282

Direttore responsabile	VITTORIO CITTI
Condirettore	CARLO ODO PAVESE
Redazione	LORENZO BRACCESI, DANTE NARDO, GIUSEPPE VELLI
Comitato scientifico	MARIA GRAZIA BONANNO, ANGELO CASANOVA, GENNARO D'IPPOLITO, LOWELL EDMUNDS, PAOLO FEDELI, ENRICO FLORES, PIERRE LÉVÊQUE, MARIE-MADELEINE MACTOUX, GIUSEPPE MASTROMARCO, CARLES MIRALLES, WOLFGANG RÖSLER, CHARLES SEGAL, PAOLO VALESIO, MARIO VEGETTI, BERNHARD ZIMMERMANN
Segreteria di redazione	CLAUDIA CASALI, CARLO FRANCO, STEFANO MASO, RENATO ONIGA, GIANCARLO SCARPA

LEXIS - rivista di poetica, retorica e comunicazione nella tradizione classica.
Pubblicato con un contributo parziale del C.N.R.
Direzione e Redazione presso il Dipartimento di antichità e tradizione classica dell'Università di Venezia: Dorsoduro 1687, 30123 Venezia (ITALIA)

© Copyright 1993 by Adolf M. Hakkert Editore - Amsterdam.

I.S.B.N. 90-256-1078-1

ARAT DE SOLOS, POETA ΛΕΠΤΟΣ

La crítica més rigorosa ha experimentat un progrés molt considerable, en els darrers tres o quatre decennis, en la comprensió dels *Fenòmens* d'Arat de Solos. Partint de la desproporció abismal que separa l'admiració entusiàstica dels antics del desinterès desdenyós dels moderns envers aquest poeta, diversos estudios han anat mostrant en quin sentit Arat fou en el seu temps un poeta admirat i quins són els recursos del seu art, sostraient els *Fenòmens* de la tradicional consideració com a poesia didàctico-astronòmica de caire epigonal i pedantesc.

Potser el primer d'aquests intents fou el de D. A. Kidd[1], el qual, espigolant en el poema, mostrava com era erroni el judici que negava tot mèrit poètic a l'obra; ben al contrari, Kidd posava de relleu el gran nombre de recursos estilístics usats i la mestria amb què el poeta els empra, i establia que era en aquest sentit principalment que es justificava la fama d'Arat entre els antics.

A W. Ludwig[2] es deu la comprensió, amb sòlids arguments, de l'estructura del poema, que cal considerar definitivament com un tot articulat i coherent. Ja J. Martin havia demostrat l'absoluta falta de fonament del costum de dividir el poema en dues parts[3].

Ludwig ha deixat ben clar que el poema està perfectament articulat i que respon a un plantejament unitari. També és aquest estudiós alemany qui formula més explícitament la descripció de l'obra com a ficció poètica, com a poema que només en apariència es dirigeix a camperols i navegants.

Seguidament, fou Citti[4] qui, sense rebutjar per als *Fenòmens* la consideració de 'poesia verbal' amb què els havia descrit Van Groningen[5], va aproximar-se al poema arateu amb decidida voluntat

1 D.A. Kidd, *The Fame of Aratus*, AUMLA 15, 1961, 5-18. Vegi's també, del mateix autor, *The Pattern of 'Phaen.' 367-85*, Antichthon 1, 1967, 12-15; i *Notes on Aratus, 'Phaenomena'*, CQ 31, 1981, 355-62.

2 W. Ludwig, *Die Phainomena Arats als hellenistische Dichtung*, Hermes 91, 1963, 425-48. L'article fou recollit, en forma abreujada, a l'article *Aratos* de la RE Suppl. X 1965, 23-39, pel mateix autor.

3 *Arati 'Phaenomena'*, ed. J. Martin, Firenze 1956, XXI-XXIV.

4 V. Citti, *Lettura di Arato*, Vichiana 2, 1965, 146-70.

5 B. A. Van Groningen, *La poésie verbale grecque. Essai de mise au point*, MKNA, Nieuwe Reeks, 16, 4, 1953.

de comprensió del seu antic prestigi. Partint dels principis metodològics aplicats per Del Grande a la poesia de Cal.límac, especialment de l'anàlisi de l'ús translatici de mots, l'estudiós italià aconseguia posar de relleu la rica complexitat de procediments emprats per Arat [6]. Amb el seu estudi, que marca la pauta per a una lectura minuciosa, detallada i profunda del poema, quedava de manifest que l'art d'Arat s'exerceix sobretot en el petit detall, en el terme, l'expressió o la imatge aparentment clars, unívocs i transparents, però carregats, en realitat, d'ocultes significacions i d'expressives evocacions. Quedava palès també que el poeta, mitjançant diversos recursos fònics i conceptuals, recrea de manera original el caràcter formular de la llengua èpica, els vells mestres de la qual, altrament, de continu es fan presents per via al.lusiva.

Amb aquests precedents, s'afermava una imatge d'Arat com a poeta dotat d'un virtuosisme que en tot moment està al servei d'un art extremadament refinat: una poesia, doncs, no vanament erudita, sinó amb voluntat de coherència estètica, comprensible només en el si d'un reduït cercle d'iniciats.

Idèntica imatge del poeta com a artista hàbil i versàtil apareixia a través d'un breu article de Solmsen[7] a propòsit de la integració en un lloc dels *Fenòmens* de diversos motius hesiòdics.

Aquesta imatge d'Arat és completada, finalment, per l'estudi extens i documentat dels recursos verbals i compositius dels *Fenòmens* portat a terme per M. Pendergraft[8]. Segons aquesta, l'essencial és adonar-se que el poema respon al concepte de λεπτότης tal com quedava formulat per Cal.límac. És això precisament el que Cal.límac voldria donar entenent en el seu epigrama encomiàstic sobre Arat (ep. 27 Pf.: χαίρετε λεπταί / ῥήσιες) i és això també el que proclamaria secretament Arat mateix mitjançant diversos artificis, entre els que destaca l'acròstic dels versos 783-87[9]. Significativament,

6 L'autor reconeix també (p. 151) el seu deute amb treballs de Ronconi, Traina i Traglia (que prenen Arat com a típic erudit hel.lenístic, gran coneixedor dels vells poetes), així com amb algunes de les pàgines dels *Aratea* de Maass i amb les notes de Martin a la seva edició del poema.

7 F. Solmsen, *Aratus on the Maiden and the Golden Age*, Hermes 94, 1966, 124-28.

8 M.L.B. Pendergraft, *Aratus as a Poetic Craftsman*, Diss., Chapel Hill 1982. De la mateixa autora, vegi's també: *Aratean Echoes in Theocritus*, QUCC 53, 1986, 47-54; i *On the Nature of the Constellations: Aratus, 'Ph.' 367-385*, Eranos 87, 1990, 99-106.

9 Cf. *infra*, p. 105.

aquesta estudiosa americana s'esforça per posar les conclusions del seu treball al servei de la comprensió de la 'qüestió' aratea: és conscient que el poema no pot ser entès fora de l'àmbit artístic que el sustentava.

En aquest punt, voldria cridar l'atenció sobre un aspecte que, si bé en els autors aquí ressenyats quedava clarament definit com un dels recursos essencials de l'art dels *Fenòmens*, en el treball de Pendergraft, més atenta a l'aspecte extern del poema, resultava, al meu entendre, desatès. Em refereixo a l'al.lusivitat literària. La meva intenció és de llegir, a manera d'exemple, un passatge del poema per tal de posar de relleu el cúmul de referències literàries que el poeta és capaç de posar en joc en un moment donat, i de mostrar l'alt grau de sofisticació amb què les imatges manllevades són suggerides pels mots que les evoquen en el nou context.

A la pregunta «què és el que els antics celebraven dels *Fenòmens*?», voldria respondre, amb els autors aquí ressenyats, que, en gran part, es tractava de l'hàbil ús de l'art al.lusiva, i que és a aquest recurs, en gran mesura, que es refereix el reïterat elogi contingut en el concepte de λεπτότης a ell atribuït[10].

Vet aquí, per tant, dotze versos. Corresponen aproximadament a l'inici del segon terç de l'obra. El primer terç està ocupat, després del preludi, per la descripció de les constel.lacions boreals, i a continuació d'aquestes vénen les australs: d'aquestes, en primer lloc, Orió, i tot seguit el Ca major amb l'estrella Sírius o, segons l'astronomia moderna, alpha Canis maioris, la més brillant del cel.

τοῖος οἱ καὶ φρουρὸς ἀειρομένῳ ὑπὸ νότῳ
φαίνεται ἀμφοτέροισι Κύων ἐπὶ ποσσὶ βεβηκώς
ποικίλος, ἀλλ' οὐ πάντα πεφασμένος· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν
γαστέρα κυάνεος περιτέλλεται, ἡ δέ οἱ ἄκρη
330 ἀστέρι βέβληται δεινῷ γένυς, ὅς ῥα μάλιστα
ὀξέα σειριάει· καί μιν καλέουσιν ἄνθρωποι
Σείριον. οὐκέτι κεῖνον ἅμ' ἠελίῳ ἀνιόντα
φυταλιαὶ ψεύδονται ἀναλδέα φυλλιόωσαι·
ῥεῖα γὰρ οὖν ἔκριψε διὰ στίχας ὀξὺς ἀΐξας,
335 καὶ τὰ μὲν ἔρρωσεν, τῶν δὲ φλόον ὤλεσε πάντα.

10 Sobre la importància d'aquest recurs i sobre algunes de les variants amb què es pot donar, vegi's G. Giangrande, *'Arte allusiva' and Alexandrian Epic Poetry*, CQ 17, 1967, 85-97; i *Hellenistic Poetry and Homer*, AC 39, 1970, 46-77.

κείνου καὶ κατιόντος ἀκούομεν· οἱ δὲ δὴ ἄλλοι
σῆμ' ἔμεναι μελέεσσιν ἐλαφρότεροι περίκειται.

Tan aparent, vigilant a recer de l'espatlla que s'alça,
hi ha la figura del Ca, que sobre dos peus es recalca
i és virolat; emperò no és visible tot ell: fins al ventre,
fosc és el cercle que traça; l'extrem de les barres, en canvi,
330 rep la topada d'una hòrrida estrella que amb incomparable
ímpetu abrusa, i d'aquí que entre els homes l'estel anomenen
Abrusador. Quan concorda l'eixida del sol amb la seva,
ja no l'enganyen les plantes cobrint-se de fronda migrada:
sense esforç les destria, irrompent abrivat entre els rengles,
335 i duu la puixança a les unes, les altres del tot les corseca.
És per la posta, també, que ens en parlen. Per últim, les altres,
- dèbils estrelles entorn - insinuen la forma dels membres.

Es tracta, doncs, de la descripció de la constel.lació del Ca major, amb Sírius, i d'un excursus a propòsit dels efectes d'aquesta estrella sobre les plantes.

El nom de Sírius, certament, no és usat per Homer. En la *Ilíada* E 4-6[11], trobem la primera al.lusió a aquesta estrella; ara bé, no apareix identificada amb el nom de Ca d'Orió fins al cant X 25-32. Amb el cor encongit, Príam albira des dels murs de Troia la figura refulgent d'Aquil.les que avança solitari cap a la ciutat, davant les portes de la qual Hèctor l'espera:

25 τὸν δ' ὁ Πρίαμος πρῶτος ἴδεν ὀφθαλμοῖσι,
παμφαίνονθ' ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο,
ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ·
ὅν τε κύν' Ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσι.
30 λαμπρότατος μὲν ὅ γ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται,
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν·
ὣς τοῦ χαλκὸς ἔλαμπε περὶ στήθεσσι θέοντος.

La comparació subratlla de forma molt expressiva la doble impressió que causa al vell la visió del guerrer, esplèndid i alhora malastruc, bellíssim i fatídic. La nociva influència de l'estrella és esmentada així mateix per Hesíode en dos llocs dels *Treballs*: (*Op.* 417-19 i 585-88). Per primera vegada aquest poeta usa el nom de

11 També en la comparació amb un guerrer, Diomedes:
δαΐε οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ,
ἀστέρ' ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅς τε μάλιστα
λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος Ὠκεανοῖο.

Sírius; però fixem-nos, sobre tot, com sembla especialment atent a precisar els detalls, molt més que no ho feia Homer:

ἦμος δὲ λήγει μένος ὀξέος ἠελίοιο
415 καύματος ἰδαλίμου, μετοπωρινὸν ὀμβρήσαντος
Ζηνὸς ἐρισθενέος, μετὰ δὲ τρέπεται βρότεος χρὼς
πολλὸν ἐλαφρότερος· δὴ γὰρ τότε Σείριος ἀστὴρ
βαιὸν ὑπὲρ κεφαλῆς κηριτρεφέων ἀνθρώπων
ἔρχεται ἠμάτιος, πλεῖον δέ τε νυκτὸς ἐπαυρεῖ.

. . .

ἦμος δὲ σκόλυμός τ' ἀνθεῖ καὶ ἠχέτα τέττιξ
δενδρέῳ ἐφεζόμενος λιγυρὴν καταχεύετ' ἀοιδὴν
πυκνὸν ὑπὸ πτερύγων, θέρεος καματώδεος ὥρῃ,
585 τῆμος πιόταταί τ' αἶγες, καὶ οἶνος ἄριστος
μαχλότατοι δὲ γυναῖκες, ἀφαυρότατοι δέ τοι ἄνδρες
εἰσίν, ἐπεὶ κεφαλὴν καὶ γούνατα Σείριος ἄζει,
αὐαλέος δέ τε χρὼς ὑπὸ καύματος...

El passatge arateu, en comparació, es diria que vol defugir expressament la repetició del que ja ha estat dit pels vells poetes, puix que en ell l'influx de Sírius no s'exerceix sobre els humans, sinó que afecta les plantes.

Ara bé, ¿fins a quin punt cal pensar que Arat té presents en els seus versos aquests precedents de la vella èpica? El v. 331 pot recordar remotament la fórmula de designació que hem vist en el 29 de la *Ilíada*; o tal vegada poguessim arribar a interpretar la última frase del passatge com una rebuscada, obscura evocació del 416 s. dels *Treballs*: un fugaç joc de paraules i d'imatges a partir dels significats de l'adjectiu ἐλαφρός...

De regust hesiòdic són, certament, les al.literacions φυταλιαὶ... φυλλιόωσαι de 333, i κείνου καὶ κατιόντος ἀκούομεν de 336, així com la figura etimològica σειριάει... Σείριον.

Però, de fet, el passatge no presenta, aparentment, cap reminiscència textual significativa, tal com ho han costatat, d'altra banda, editors i comentaristes.

I, no obstant, hi ha quelcom que ens impedeix de seguir endavant i deixar ja, sense més, aquests versos: algunes de les imatges que se'ns ofereixen en la descripció de la constel.lació i del gran llumener i la seva influència són estranyes. La figura singular d'aquest Ca celeste dreçat sobre dues potes esdevé un xic inquietant. I és justament la

seva condició ambivalent, de portador de salut per als uns i de ruïna per als altres, la que aleshores ens fa associar aquesta visió amb la caracterització d'Aquil.les que hem llegit fa un moment. Perquè, efectivament, ser causa de la perdició dels uns i de la puixança dels altres és el destí del protagonista entorn del qual gira l'acció de la *Ilíada*. Després d'aquesta súbita intuïció, algunes coses semblen començar a tenir sentit.

En primer lloc, els mots amb què es descriu la postura rampant del gos, ἀμφοτέροισι... ποσσί, ens adonem que corresponen a una expressió homèrica referida sempre als peus de les persones[12]. Aquest ús arateu insòlit induí Buttmann, per exemple, a introduir la conjectura ὀπισθοτέροισι, 'les potes del darrera'[13]. Però em sembla que l'estrany efecte produït per aquesta expressió constitueix el primer indici en el sentit que la suggestió d'una figura humana darrera d'aquestes imatges no és gratuïta. Què atractiva resulta, ara, la possibilitat que l'associació sigui establerta amb la figura d'Aquil.les, l'Aquil.les de la comparació homèrica en què per primera vegada és esmentat el Ca celeste! Però, i l'expressió del v. 328 ἀλλ' οὐ πάντα πεφασμένος ¿no serà precisament una reminiscència del verb παμφαίνω que trobem associat al Ca en els dos llocs homèrics que hem esmentat (X 26 i E 6)?

També ens ha sorprès el sentit que prenia el verb βάλλομαι del v. 330, en ser usat per a la localització de Sírius en el musell del Ca. La imatge és ben singular: ocupa el lloc d'un bon nombre de termes que, en els poemes homèrics, en un context bèl.lic, s'associen genuïnament -per dir-ho així- a aquest verb: fletxa, sageta, dard, llança, bronze[14]... Ara bé, no es tracta d'una caprici gratuït: la metàfora de l'estrella representada com un projectil llançat contra la volta del cel també ens revelarà la seva oculta intenció. L'adjectiu que amb tota naturalitat l'acompanya, δεινός, en realitat ens condueix novament, de forma inesperada, a Aquil.les: enlloc no trobarem qualificada així un arma, si no és la llança d'Aquil.les, uns versos més endavant dels que ja hem llegit, quan l'heroi ha arribat per fi prop

12 Alguns exemples: N 78, 281; X 396; ε 413, ζ 39, τ 228, χ 88.

13 Certament, el text d'aquest vers és problemàtic. He donat la lectura de Martin, que recull una antiga correcció d'Arnaldus (*Lectionum graecarum libri duo*, La Haia 1730); els manuscrits presenten ὑπὸ (que és el que llegí Ciceró, *Aratea* 107: *namque pedes subter*...), interpretat per Maass com a tmesi inversa φαίνεται... ὕπο.

14 Alguns exemples: Λ 662, N 212, P 598.

d'Hèctor (vv. 131-35):

> ὣς ὅρμαινε μένων, ὁ δέ οἱ σχεδὸν ἦλθεν Ἀχιλλεὺς
> ἶσος Ἐνυαλίῳ, κορυθάϊκι πτολεμιστῇ
> σείων Πηλιάδα μελίην κατὰ δεξιὸν ὤμον
> **δεινὴν**· ἀμφὶ δὲ χαλκὸς ἐλάμπετο εἴκελος αὐγῇ
> ἢ πυρὸς αἰθομένου ἢ **ἠελίου ἀνιόντος**.

De manera que segurament no semblarà estrany si en el sol ixent del v. 332 d'Arat (ἅμ' ἠελίῳ ἀνιόντα) crec reconèixer-hi també una al.lusió a Aquil.les, a través de la comparació final del passatge homèric que acabem de llegir: es confonen així novament, en la ment del lector, la imminència de Sírius amb la de l'implacable Pelida.

Però vet aquí justament que l'associació dels herois homèrics amb els astres no era pas insòlita. En l'original sistema còsmic ideat per Metrodor de Làmpsac, el deixeble d'Anaxàgoras, ja trobem una interpretació al.legòrica d'Homer que identifica Aquil.les amb el sol:

> καὶ περὶ νόμων καὶ ἐθισμῶν τῶν παρ' ἀνθρώποις, καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα μὲν αἰθέρα εἶναι, τὸν Ἀχιλλέα δ' ἥλιον, τὴν Ἑλένην δὲ γῆν καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀέρα, τὸν Ἕκτορα δὲ σελήνην καὶ τοὺς ἄλλους ἀναλόγως ὠνομάσθαι τούτοις. τῶν δὲ θεῶν τὴν Δήμητρα μὲν ἦπαρ, τὸν Διόνυσον δὲ σπλῆνα, τὸν Ἀπόλλω δὲ χολήν[15].

En el seu ja clàssic estudi, Buffière, en fer esment d'aquest al.legorista, imagina les raons de l'associació d'Aquil.les amb el sol i d'Hèctor amb la lluna:

> «Les deux héros, par leur vaillance, éclipsent tous leurs compagnons, l'un au camp des Grecs, l'autre au camp des Troyens: tout comme le soleil et la lune règnent au firmament, l'un pendant le jour, l'autre pendant la nuit. (...) Peut-être aussi Métrodore faisait-il état de la poursuite d'Hector par Achille, autour d'Ilion, image de la poursuite des deux astres dans le ciel (cf. X 135: le bronze de la pique d'Achille brille comme le soleil à son lever); Hector tué par Achille pouvait rappeler encore que le soleil, quand il paraît, éteint l'éclat plus faible de la lune»[16].

De fet, les tres explicacions semblen complementàries, i certament val a dir que la representació del cel que ofereix Metrodor, entre el real i l'imaginari, és de naturalesa molt afí a la visió aratea, que es complau a descriure el firmament animat per εἴδωλα llumino-

15 Philodem. *Voll. Herc. c. alt.* 7, 3f. 90 (DK 61, 4).

16 F. Buffière, *Les mythes d'Homère et la pensée grecque*, Paris 1973, 129.

sos[17]. Amb tot això, ara resultarà plenament comprensible la imatgeria bèl.lica emprada en la descripció dels efectes de Sírius. Així, l'adverbial ὀξέα de 331, que es refereix a la intensitat de l'ardor de l'estrella, és adient també, en termes d'expressió homèrica, per expressar l'agudesa de la llança que, com hem vist, era evocada aquí. La mateixa ambivalència posseeixen tant ὀξύς com ἀίξας del v. 334: aquesta expressió de la penetrant lluminositat de Sírius resulta adequada també a la descripció de l'impetuós avançar d'un guerrer[18]. Però és potser el terme στίχας del v. 334 - que en Homer tan sols designa els rengles de combatents[19] - que ens mostra fins a quin punt el poeta està interessat a fer-nos sentir l'alenada iliàdica en aquest passatge. El mateix podríem dir, finalment, de l'expressió ὤλεσε πάντα del v. 335[20].

Però encara no hem posat de manifest tots els elements continguts en l'evocació del passatge homèric. També per a l'estranya imatge dels arbres intentant escapar de l'escomesa del Ca celest trobarem un punt de partida en l'escena iliàdica de la persecució: en la comparació dels versos 189-93, que presenten una escena de caça:

> ὡς δ' ὅτε νεβρὸν ὄρεσφι κύων ἐλάφοιο δίηται,
> ὄρσας ἐξ εὐνῆς, διὰ τ' ἄγκεα καὶ διὰ βήσσας
> τὸν δ' εἴ πέρ τε **λάθῃσι** καταπλήξας ὑπὸ θάμνῳ
> ἀλλὰ τ' ἀνιχνεύων θέει ἔμπεδον, ὄφρα κεν εὕρῃ·
> ὣς Ἕκτωρ οὐ **λήθε** ποδώκεα Πηλεΐωνα.

Així doncs, si la descripció aratea de Sírius evoca l'implacable avançar d'Aquil.les, en la desvalguda impotència de les plantes hi reconeixerem, ara, el patètic intent d'Hèctor per sostreure's a l'encalç del Pelida.

En el vell poema èpic, la persecució s'inicia amb una comparació entre Aquil.les i la més brillant de les estrelles del cel, el Ca, i es clou amb una altra comparació que conté l'escena cinegètica del cèrvol

17 Citti, 165.

18 El fet que aquest verb també en Homer designi l'emanació d'una font lluminosa (per exemple Σ 212, precisament en la comparació de les fogueres amb la testa d'Aquil.les coronada per Atenea amb el núvol resplendent) és una prova de la sòlida erudició del poeta.

19 Així Π 173, Y 362, etc.

20 Cf. Φ 216 amb la mateixa posició mètrica: εἴ τοι Τρῶας ἔδωκε Κρόνου παῖς πάντας ὀλέσσαι, i també Ω 609.

que endebades intenta escapar. Ambdues visions, així com l'evocació de la figura d'Aquil.les, que les justifica, han estat integrades, per via al.lusiva, en la descripció astronómica que hem llegit.

Per tant, sembla que no hi ha cap dubte que el poeta pretén evocar aquell passatge homèric. L'autor compta, així, amb la complicitat del seu lector, a qui han de bastar lleus insinuacions per adonar-se que hi ha aquí dues visions superposades: Sírius i Aquil.les. El punt de partida per a aquesta associació és el lloc que ambdues figures comparteixen en el precedent il.lustre de la *Ilíada*. Amb aquest procediment, Arat retorna d'alguna manera a Homer, però invertint els termes de la comparació. El lector, per tant, estarà atent al doble sentit de les paraules del poeta; de manera que es preguntarà també si en en la seqüència κείνου καὶ κατιόντος ἀκούομεν, tan marcada fonèticament, no caldrà entendre-hi quelcom més que el que els mots diuen sobre la posta de l'estrella. Una resposta que ara probablement no semblarà inadequada és que es tracta d'una al.lusió a la mort d'Aquil.les. En efecte, l'ús de κάτειμι en el sentit de 'baixar a l'Hades' és prou segur[21] com per a entendre també en aquesta frase «així mateix la mort d'Aquil.les és un episodi ben famós». O tal vegada amb aquesta al.lusió el poeta vulgui cloure el passatge en què és evocada la supèrba grandesa de l'heroi tot recordant-nos que, tanmateix, també ell està destinat a morir.

Així doncs, Arat no és tan sols un confegidor d'hexàmetres, un bon coneixedor de la poesia èpica, a qui la seva erudició li presenta la oportunitat de posar en relació un passatge de la noble epopeia amb el tema de la seva obra, sinó que, a partir d'aquí, a més, desplega amb virtuosisme tot un seguit d'al.lusions tan dissimulades que amb una lectura superficial certament passaran desapercebudes.

Aquest és l'art dels *Fenòmens*; aquestes són les raons de la fama d'Arat entre els antics: una vasta erudició emprada amb saviesa i discreció, un elegant distanciament, una especial habilitat en el recurs de l'evocació literària.

El terme λεπτότης amb què alguns dels testimonis antics coïncideixen en la definició d'aquests mèrits poètics no haurà de semblar inoportú, si recordem que precisament el poeta mateix fa que aquesta noció salti als ulls del lector mitjançant l'extravagant recurs de l'acròstic que apareix en els versos 783-87:

21 Així Ξ 457: κατίμεν δόμον Ἄϊδος εἴσω, i Y 294: Ἀϊδόσδε κάτεισι, etc.

Λ Ε Π Τ Η μὲν καθαρή τε περὶ τρίτον ἦμαρ ἐοῦσα
Εὔδιός κ' εἴη, λεπτὴ δὲ καὶ εὖ μαλ' ἐρευθὴς
Πνευματίη· παχίων δὲ καὶ ἀμβλείῃσι κεραίαις
Τέτρατον ἐκ τριτάτοιο φόως ἀμενηνὸν ἔχουσα
'Ηὲ νότου ἀμβλύνετ' ἢ ὕδατος ἐγγὺς ἐόντος.

El seu descobridor, J.-M. Jacques[22] suggeria - crec que molt convincentment - que aquest acròstic, estrafent l'acròstic ΛΕΥΚΗ que pot llegir-se en els cinc primers versos del darrer cant de la *Ilíada*, és al mateix temps un homenatge a Homer.

Prenguem el fil d'aquesta consideració per acabar ja la nostra reflexió: tradició, crítica i creació són fets inseparables en la poesia del tipus dels *Fenòmens*. La fama d'Arat entre els antics es fonamenta en la seva habilitat a obtenir una obra elaborada segons una poètica que assimila el plaer estètic a l'erudició. Darrera d'aquest virtuosisme no mancat de sensibilitat artística poden amagar-se moltes sorpreses.

Barcelona — Jaume Almirall Sardà

22 J.-M. Jacques, *Sur un acrostiche d'Aratos* (*Phén. 783-787*), REA 62, 1960, 48-61. Vegi's també E. Vogt, *Das Akrostichon in der griechischen Literatur*, A&A 13, 1967, 80-95; W. Levitan, *Plexed Artistry: Aratean Acrostics*, Glyph 5, 1979, 55-68; M. Haslam, *Hidden Signs: Aratus 'Diosemeiai' 46ff., Vergil 'Georgics' 1. 424ff.*, HSCP 94, 1992, 199-204.